

УДК 342.4 + 342.5

**МІЖНАРОДНА БЕЗПЕКА, НАЦІОНАЛЬНА БЕЗПЕКА,
КОНСТИТУЦІЙНА БЕЗПЕКА: ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ПІДХОДИ**

**INTERNATIONAL SECURITY, NATIONAL SECURITY, CONSTITUTIONAL
SECURITY: THEORETICAL AND LEGAL APPROACHES**

Бисага Ю.М.,

*доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри конституційного права та порівняльного правознавства
Ужгородського національного університету*

Дешко Л.М.,

*доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри конституційного права
Київського національного університету імені Тараса Шевченка*

Нечипорук Г.Ю.,

*кандидат юридичних наук,
доцент кафедри цивільного права та процесу
Ужгородського національного університету*

Стаття присвячена удосконаленню теоретико-правових основ щодо розуміння сутності міжнародної, національної та конституційної безпеки, а також співвідношення цих понять. Акцентовано увагу на нормах міжнародного права та основних принципах, закріплених в статуті Організації Об'єднаних Націй (ООН), Декларації про принципи міжнародного права, що стосуються дружніх відносин і співробітництва між державами відповідно до Статуту Організації Об'єднаних Націй. Виявлено ознаки національної безпеки згідно з рекомендаціями Фонду національної та міжнародної безпеки при ЮНЕСКО: 1) наявність системи державних та громадських гарантій; 2) мета – захист цінностей та інтересів, джерел духовного і матеріального добробуту від внутрішніх і зовнішніх загроз. Виділено теоретико-правові підходи щодо визначення понять національна безпека та конституційна безпека. Встановлено, що при застосуванні таких двох підходів до визначення поняття національної безпеки як підхід по суті і по формі, зміст поняття національної безпеки зводиться лише до «стану захищеності» (статички). Динаміка ж – сукупність заходів, спрямованих на виявлення загроз національній безпеці – нівелюється. Встановлено, що не синонімами поняття «оцінка (оцінювання) стану захищеності національної безпеки» та «оцінка (оцінювання) захищеності національної безпеки». Оцінка (оцінювання) стану захищеності національної безпеки представляє собою сукупність заходів, спрямованих на виявлення загроз, в той час як оцінка (оцінювання) захищеності національної безпеки представляє собою заходи щодо виявлення рішень, що створюють можливість здійснення дій, які перешкоджають сектору безпеки і оборони виконувати завдання за призначенням. Виявлено

теоретико-правові підходи щодо визначення поняття конституційної безпеки. Акцентовано увагу на тому, що окрім нормативно-правового механізму забезпечення конституційної безпеки є і організаційно-правовий механізм, який нівелюється в наукових дослідженнях, а також на цінностях, які потребують захисту. Аргументовано, що хибним є зведення цих цінностей виключно до захисту основ конституційного ладу, а кола суб'єктів – лише до юридичних осіб, наділених публічно-владними повноваженнями.

Ключові слова: міжнародна безпека, національна безпека, правова безпека, конституційна безпека, органи державної влади, органи місцевого самоврядування, національна безпека і оборона, конституційний правопорядок, конституційний лад, права людини, демократія, верховенство права.

The article is devoted to improving the theoretical and legal framework for understanding the essence of international, national and constitutional security, as well as the ratio of these concepts. Emphasis is placed on the norms of international law and the basic principles enshrined in the UN Charter, the Declaration of Principles of International Law, concerning friendly relations and cooperation between states in accordance with the Charter of the United Nations. Signs of national security were identified in accordance with the recommendations of the National and International Security Fund at UNESCO. Theoretical and legal approaches to the definition of national security and constitutional security are highlighted. It is established that when applying such two approaches to the definition of the concept of national security as an approach in essence and form, the meaning of the concept of national security is reduced only to the “state of security” (statics). The dynamics - a set of measures aimed at identifying threats to national security - is leveled. It is established that the concepts of “assessment (assessment) of the state of national security” and “assessment (assessment) of national security” are not synonymous. Assessing (assessing) the state of national security is a set of measures aimed at identifying threats, while assessing (assessing) the protection of national security is a measure to identify solutions that enable the implementation of actions that prevent the security and defense sector to perform tasks by appointment. Theoretical and legal approaches to defining the concept of constitutional security are revealed. Emphasis is placed on the fact that in addition to the normative-legal mechanism of ensuring constitutional security, there is also an organizational-legal mechanism, which is leveled in scientific research, as well as on values that need protection. It is argued that it is wrong to reduce these values exclusively to the protection of the foundations of the constitutional order, and the circle of subjects - only to legal entities endowed with public authority.

Key words: international security, national security, legal security, constitutional security, state authorities, local governments, national security and defense, constitutional law and order, constitutional order, human rights, democracy, rule of law.

Постановка проблеми. Трансформація сучасної світової системи спричиняє зміну підходів до забезпечення міжнародної безпеки та національної безпеки [1]. Нагальними в цьому контексті стають питання міжнародного миру та безпеки [2], забезпечення прав людини [3; 4; 5; 6; 7; 8], забезпечення національних інтересів держави [9; 10]. Так, сьогодні, в умовах коронавірусу SARS-CoV-2, нової сили набуло не лише суперництво між державами за сфери впливу на ринку лікарських засобів [11], а й за розробку вакцини

з метою забезпечення публічних інтересів в сфері охорони здоров'я. Це вимагає, зокрема, підвищення ефективності міжнародного співробітництва держав у сфері трансферу технологій у виробництво лікарських засобів [12]. Також існуюча світова виробнича мережа лікарських засобів змінюється з метою забезпечення особливого виду публічних інтересів – міжнародної та/чи національної безпеки. Ускладнення ж відносин між державами, конфлікти (в тому числі – збройні) та їх загострення спричиняють вжиття з метою забезпечення міжнародної та національної безпеки однією державою заходів, спрямованих на призупинення надходження та обігу на її ринок лікарських засобів, що виробляються в іншій державі.

Виклик, яким став коронавірус SARS-CoV-2, для світової спільноти та кожної держави зумовлює практичну необхідність зміни підходів до політики міжнародної безпеки та національної безпеки, а також вдосконалення механізмів їх реалізації.

Мета дослідження – удосконалення теоретико-правових основ щодо розуміння сутності міжнародної, національної та конституційної безпеки, а також співвідношення цих понять.

Стан опрацювання цієї проблематики.

В науці конституційного права питанням міжнародної та національної безпеки приділяли увагу в своїх дослідженнях В. Антонов, В. Колісник, Ю. Шемшученко, О. Щербанюк та інші. Питанням конституційної безпеки присвячено наукові дослідження А. Єзерова, М. Орзіха, Т. Шуберта та інших.

Водночас, в науці конституційного права ці питання залишаються дискусійними. В той же час, понятійно-категоріальний апарат є ключовим не лише для науки, а й для практики. Зокрема, він дозволяє встановити структурні елементи нормативно-правового та організаційно-правового механізму

забезпечення міжнародної, національної та конституційної безпеки, а також вдосконалювати ці механізми.

Виклад основного матеріалу. Забезпечення міжнародного миру і безпеки зумовлює саму можливість існування людства. В Статуті ООН йдеться, що народи Об'єднаних націй вирішили об'єднати свої сили для підтримки міжнародного миру й безпеки [13]. Декларація про принципи міжнародного права, що стосуються дружніх відносин і співробітництва між державами відповідно до Статуту Організації Об'єднаних Націй 1970 р. визначила коло дій, спрямованих на досягнення поставлених цілей:

- «А) держави співпрацюють з іншими державами у справі підтримки міжнародного миру та безпеки;
- б) держави співпрацюють у встановленні загальної поваги і дотримання прав людини та основних свобод для всіх і щодо ліквідації всіх форм расової дискримінації і всіх форм релігійної нетерпимості;
- с) держави здійснюють свої міжнародні відносини в економічній, соціальній, культурній, технічній та торговій областях відповідно до принципів суверенної рівності і невторгання;
- д) держави-члени ООН зобов'язані у співпраці з ООН приймати спільні та індивідуальні заходи, передбачені відповідними положеннями Статуту» [14].

Згідно з рекомендаціями Фонду національної та міжнародної безпеки при ЮНЕСКО національна безпека визначається як «система державних і громадських гарантій, що забезпечують стабільний розвиток нації, захист базових цінностей та інтересів, джерел духовного і матеріального добробуту від внутрішніх і зовнішніх загроз» [15]. Отже, ознаками національної безпеки є: 1)

наявність системи державних та громадських гарантій; 2) мета – захист цінностей та інтересів, джерел духовного і матеріального добробуту від внутрішніх і зовнішніх загроз.

В науці конституційного права існує декілька підходів до визначення поняття національної безпеки. В. Антонов в монографічному дослідженні «Конституційно правові засади національної безпеки України» доходить висновку, що національна безпека «розглядається більшістю вчених як: стан захищеності особи, суспільства і держави від внутрішніх і зовнішніх загроз; найважливіша умова, за якої забезпечується життєдіяльність особи, суспільства і держави; захищеність життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства і держави; своєчасне виявлення, запобігання і нейтралізація реальних та потенційних загроз національним інтересам; ступінь захищеності життєво важливих інтересів особи суспільства і держави» [16]. Вчений наголошує, що «виходячи із наукового сприйняття національної безпеки як об'єктивного соціального явища, яке не існує саме по собі та у відриві від загальнолюдської життєдіяльності, а має конкретно-історичний характер і тісно пов'язане з усіма аспектами і напрямками взаємодії та діяльності у системі «природа - людина - суспільство», де сутність безпеки ...слід розглядати як стан захищеності життєво важливих інтересів особи, суспільства і держави від внутрішніх і зовнішніх загроз» [16].

А. Єзеров виділяє два підходи до визначення даного поняття – по суті і по формі, які, на думку вченого, доповнюють один одного. «Тлумачення цього терміна «по суті» передбачає визначення національної безпеки через поняття «стан захищеності». Даючи визначення національної безпеки «по формі», слід звернутися до системи норматив-

них, організаційних, інституційних гарантій (заходів), що забезпечують стабільний розвиток держави і суспільства» [17], зазначає А. Єзеров. Ми одностайні з вченим в думці, що такі підходи є дискусійними. По-перше, зводячи національну безпеку лише до «стану захищеності» (статички), нівелюється динаміка - сукупність заходів, спрямованих на виявлення загроз національній безпеці. «Саме поняття «процес» відрізняється від поняття «стан», оскільки поняття «процес» означає послідовність станів, зв'язок між стадіями зміни і розвитку. Тобто, на відміну від поняття «стан», поняття «процес» акцентує увагу на моменті спрямованості в зміні об'єкта. Водночас «стан» відображає лише один момент безпеки, а тому не вичерпує її повністю» [18], слушно наголошує О. Рижук. По-друге, помилково ототожнюються поняття «національна безпека» та «система національної безпеки».

Крім того, дискусійним вбачається ототожнення понять оцінки (оцінювання) стану захищеності національної безпеки та оцінки (оцінювання) захищеності національної безпеки адже оцінка (оцінювання) стану захищеності національної безпеки представляє собою сукупність заходів, спрямованих на виявлення загроз, в той час як оцінка (оцінювання) захищеності національної безпеки представляє собою заходи щодо виявлення рішень, що створюють можливість здійснення дій, які перешкоджають сектору безпеки і оборони виконувати завдання за призначенням. Відтак, різними є і мета оцінки, і об'єкти.

До складу національної безпеки входить і правова безпека. В свою чергу, до складу правової безпеки входить конституційна безпека. Дедалі більше в науці конституційного права поглиблюються дискусії і щодо визначення поняття «конституційна безпека». Вчені-конституціоналісти визначаю-

чи ключову роль конституційної безпеки у визначенні стану захищеності конституційного ладу, зазначають, що «воно виконує інструментальну функцію, будучи одним із засобів (разом з іншими категоріями конституціоналізму), за допомогою яких досліджується правова реальність. Ця категорія дає додаткові аналітичні можливості для комплексного аналізу конституційно-правової сфери. Перевага використання даної категорії, попри її граничну широту, полягає в можливості цілісного відображення загальної панорами конституційно-правового простору, в якому «обертаються» суб'єкти конституційно-правових відносин» [17].

Співставляючи такі поняття як «конституційна безпека» та «правова охорона Конституції», А. Єзеров зазначає, що «правова охорона націлена лише на захист юридичної Конституції (тексту), конституційна безпека же націлена на захист закріплених в цій Конституції базових цінностей, конституційних інститутів, самого конституційного ладу. У цьому сенсі правова охорона Конституції виступає в якості одного із засобів забезпечення конституційної безпеки» [17].

На думку Т. Шуберт конституційна безпека є станом «захищеності основ конституційного ладу від внутрішніх і зовнішніх загроз, що включають у себе норми Конституції, які визначають вихідні засади системи права, найважливіші принципи статусу і діяльності суб'єктів конституційно-правових відносин, що дозволяють визначати і розвивати інститути та напрямки конституційного законодавства» [19]. Отже, вчена визначає конституційну безпеку шляхом оцінки стану захищеності основ конституційного ладу. Водночас окрім нормативно-правового механізму забезпечення конституційної безпеки є і організаційно-правовий механізм, який, як вбачається, нівелюється в вище наведеному визначенні. Крім того, захисту потребує не

лише конституційний лад, а й державний суверенітет, територіальна цілісність.

Як внутрішню безпеку держави, яка «... передбачає стан захищеності основ конституційного ладу країни від загроз, що мають переважно внутрішній характер, і при цьому забезпечує стабільний, поступальний розвиток особистості, суспільства і держави» визначає конституційну безпеку І. Гончаров [20, с. 108]. Як і Т. Шуберт в якості цінності, яка підлягає захисту, вчений називає лише основи конституційного ладу. Дискусійним вбачається твердження, що конституційна безпека передбачає стан захищеності основ конституційного ладу саме від загроз, що мають переважно внутрішній характер. Непоодинокими є випадки, коли загрози носять зовнішній характер, але «втілюються в життя» за допомогою внутрішньодержавних інструментів, механізмів тощо.

Інший підхід до визначення поняття конституційної безпеки застосовує О. Фомін. На думку вченого конституційна безпека є комплексом заходів таких суб'єктів як органи державної влади, органи місцевого самоврядування щодо «...виявлення, попередження і протидії всьому тому, що загрожує основам конституційного ладу країни» [21, с. 71]. Таким чином, вчений визначає поняття конституційної безпеки в динаміці, а цінністю, яка підлягає захисту називає лише конституційний лад, залишаючи поза увагою державний суверенітет та територіальну цілісність.

Також бачиться дискусійним звування науковцем кола суб'єктів, що здійснюють відповідний комплекс заходів виключно до юридичних осіб, наділених публічно-владними повноваженнями. Загальновідомо: єдиним джерелом влади є народ. Здійснюється і демократичний цивільний контроль.

Науковці А. Селіванов та А. Стрижак виявили такі ознаки конституційної безпеки:

а) інтереси особистості — здатність реалізувати конституційні права та свободи; б) інтереси суспільства — здатність формувати та контролювати демократичний лад держави, використовувати можливості соціальної правової держави; в) інтереси держави — встановлювати та зберігати конституційний правопорядок, конституційний лад, забезпечувати цілісність територіального народонаселення, законність у всіх сферах діяльності» [22, с. 94]. Таким чином, цінностями, які підлягають захисту, вчені називають права людини, демократичний лад, конституційний правопорядок, конституційний лад, територіальне народонаселення, законність.

Висновки.

1. Встановлено, що при застосуванні таких двох підходів до визначення поняття національної безпеки як підхід по суті і по формі, зміст поняття національної безпеки зводиться лише до «стану захищеності» (стативи). Динаміка ж – сукупність заходів, спрямованих на виявлення загроз національній безпеці – нівелюється.

2. Встановлено, що не синонімами поняття «оцінка (оцінювання) стану захищеності національної безпеки» та «оцінка (оцінювання) захищеності національної безпеки». Оцінка (оцінювання) стану захищеності національної безпеки представляє собою сукупність заходів, спрямованих на виявлення загроз, в той час як оцінка (оцінювання) захищеності національної безпеки представляє собою заходи щодо виявлення рішень, що створюють можливість здійснення дій, які перешкоджають сектору безпеки і оборони виконувати завдання за призначенням.

3. Виявлено теоретико-правові підходи щодо визначення поняття конституційної безпеки. Акцентовано увагу на тому, що окрім нормативно-правового механізму забезпечення конституційної безпеки є і організаційно-правовий механізм, який нівелюється в наукових дослідженнях, а також на цінностях, які потребують захисту. Аргументовано, що хибним є зведення цих цінностей виключно до захисту основ конституційного ладу, а кола суб'єктів – лише до юридичних осіб, наділених публічно-владними повноваженнями.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Ezer T., Deshko L., Clark N. G. et al. Promoting public health through clinical legal education: Initiatives in South Africa, Thailand, and Ukraine. Human Rights Brief. 2010. №17/27. P. 32. URL: <http://www.wcl.american.edu/hrbrief/17/2ezer.pdf>.
2. Дешко Л. М., Буличева Н. А., Альонкін О. А., Дерунець Н. О., Михайловський В. І. Міжнародний трансфер інформаційних технологій, принцип мережевого нейтралітету та їх роль в розвитку цифрової економіки. Порівняльно-аналітичне правознавство. 2020. №1. URL: <http://www.pap.in.ua/index.php/arhiv-vidannja>.
3. Дешко Л. Державне регулювання ціноутворення на лікарські засоби в країнах Європейського Співтовариства та інших країнах. Підприємництво, господарство і право. 2007. № 5. С. 113–119.
4. Волков В., Дешко Л. Медичне право – реальність сьогодення. Інформаційний правовий простір. 2007. № 18. С. 45–48. 2.
5. Волков В., Дешко Л. На захист медичного права. Юридичний Вісник України. 2006. № 8. С. 8.
6. Deshko L. The principle of «de minimis non curat praetor» in International Law. Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право. 2018. №4. С. 5-15.

7. Deshko L. Structural Elements of International Legal Mechanisms for Ensuring The Everyone's Right to Seek Rights Protection in International Judicial Institutions or in the Relevant Bodies of International Organizations. *Закон и жизнь*. 2013. №12/3. С. 64-67.
8. Дешко Л., Боднар О. Правова природа рішень Європейського суду з прав людини. *Правничий часопис Донецького університету*. 2008. № 2. С. 76-81.
9. Дешко Л. Правове регулювання господарювання в сфері охорони здоров'я: проблеми вдосконалення спеціального законодавства. *Підприємництво, господарство і право*. 2007. № 5. С. 57-62.
10. Deshko L. Restitutio in integrum: підходи Європейського суду з прав людини. *Порівняльно-аналітичне право*. 2018. №5. С. 365-368.
11. Deshko L., Bysaga Y., Bysaga Y. Public procurement in the healthcare sector: adaptation of the administrative legislation of Ukraine to the EU legislation. *Georgian Medical News*. 2019. №6 (291). P. 126-130.
2. Deshko L. International cooperation in the field of Innovations and Investment / European Integration of Economics, Education and Law: Proceedings of the International Scientific Conference, March 22-23, 2018. Warsaw: BMT Eridia Sp. z o.o. Wydawnictwo Erida, 2018. P. 245-247.
3. Статут ООН. URL: http://www.un.org.ua/images/UN_Charter_Ukrainian.pdf
4. Декларація про принципи міжнародного права, що стосуються дружніх відносин і співробітництва між державами відповідно до Статуту Організації Об'єднаних Націй 1970 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_569#Text
5. Рекомендації Фонду національної та міжнародної безпеки при ЮНЕСКО. URL: <http://www.niisp.gov.ua>.
6. Конституційно-правові засади національної безпеки України: монографія / В. О. Антонов; наук. ред. Ю.С. Шемшученко. Київ: ТАЛКОМ, 2017. 576 с. URL: http://idpnan.org.ua/files/antonov-v.o.-konstitutsiyno-pravovi-zasadi-natsionalnoyi-bezpeki-ukrayini-_d_.pdf
7. Єзеров А. Конституційна безпека як складник національної безпеки України. URL: <https://www.constjournal.com/pub/2-2017/konstytutsiina-bezpeka-yak-skladnyk-natsionalnoi-bezpeky-ukrainy/>
8. Рижук О. Аналіз підходів щодо визначення поняття «інформаційна безпека» в умовах глобалізації. Серія «Політичні науки». URL: http://journals.iir.kiev.ua/index.php/pol_n/article/view/3007.
9. Шуберт Т. Э. Национальная безопасность России: конституционно-правовые аспекты. Сравнительно-правовое исследование. *Право и закон*, 2001. 176 с.
20. Гончаров И. В. К вопросу о понятии конституционной безопасности федеративного государства. *Государство и право*. 2003. 12. С. 104-108.
21. Фомин А. А. Юридическая безопасность и правовая защищенность: соотношение и взаимосвязь // *Журнал российского права*. 2005. № 11. С. 101-109.
22. Вопросы теории конституционного правосудия в Украине : актуал. вопр. соврем. развития конституц. правосудия : / А. А. Селиванов, А. А. Стрижак. К. : Логос, 2010. 270 с.